

De första postförvaltarna i Narva 1638-1656¹

av Enn Küng

Traditionen att utväxla skriftlig information är lika gammal som människans förmåga att uttrycka sig i skrift. Tidigt började man dra försorg om att få en smidigare postgång och ett mer regelbundet postförbindelsesystem. Detta förutsatte både skapandet av en viss organisation samt infrastruktur och anställning av tjänstemän. Till detta fick man hjälp av speciella kurirer, budbärare och formän. Även handelsmän har under sina resor förmedlat korrespondensen mellan städerna.

Den svenska stormakten, som på 1500- och 1600-talen utvidgades territoriellt till Estland, Ingermanland och Livland, kände oro för den snabba och obehindrade militära postgången. Under senare delen av fredsperioden började redan administrativa, juridiska, politiska och handelsinriktade meddelanden dominera. Trots att det fanns behov av en snabbare postgång saknades det i början ett statligt reglerat postväsende.

I Estlands guvernement tog det estniska ridderskapet hand om postväsendet på vägar mellan Reval-Wesenberg-Narva, Reval-Dorpat och Dorpat-Pernau. I Livlands generalguvernement tog tryckaren Jacob Becker från Dorpats universitet initiativet och startade ett privatpostsystem 1632. Hans nät av postvägar hade förbindelse också med städerna i norra Estland. Ett statligt reglerat regelbundet postsystem är en senare företeelse som enligt drottning Christinas förmyndarreglerings bestämmelse startade i Sverige den 20 februari 1636 (*Förordning om Post-Bådben*). Genomförandet av denna reglering dröjde

ENN KÜNG, M.A. är född 1963 i Tallinn och arbetar som avdelningschef vid Estlands historiska arkiv i Tartu. Han sysslar för närvarande med de estniska städernas ekonomiska historia under den senare delen av 1600-talet.

och därför inrättades det statliga postsystemet i Finland och i östersjöprovinserna Estland, Livland och Ingermanland först 1638-1639. I städerna grundades postkontor som förenades sinsemellan med hjälp av postvägsnätet.

I nedanstående artikel hanteras närmare det statliga postväsendets ankomst till Ingermanland och Estland åren 1638-1639 och Narvas roll i detta samt verksamheten vid Narvas postkontor fram till mitten av 1600-talet. Till största delen grundar sig artikeln på arkivkällor från Estlands historiska arkiv i Tartu och Riksarkivet i Stockholm. Syftet med arbetet är att berika våra hittillsvarande kunskaper om postkontorets tidigare historia i Narva.

Tidigare forskning

Julius Bleyer är en av de tidigaste estniska historiker, som behandlat Estlands och däribland också Narvas posthistoria lite närmare. 1936 gav han i en jubileumsskrift, vilken var tillägnad det svenska postverket på 300-årsdagen, en översikt av postväsendet i Est-

Foto (cirka 1938) från Rådhustrappan över torget i Narva med omkringliggande 1600-talsbyggnader.

land och Livland² under svenska tiden. Men som Bleyer noterade, var hans behandling baserad på "Sveriges allmänna postväsen"³, ett storverk i fem volymer, som är skrivet av en känd svensk posthistoriker, *Teodor Holm*. Samtidigt med Bleyer skrev 1938 också *Eino Jutikkala* om Finlands och däribland Ingermanlands posthistoria under den svenska stormaktstiden.⁴ Livlands postväsende har behandlats av historikern *Georg Jensch*⁵ från Lettland och senast av *Pärsla Petersone*.⁶ Efter andra världskriget har flera övergripande arbeten om det tidigare postväsendet i Estland publicerats. *Elmar Ojaste* har skrivit en rad artiklar om införandet av och verksamheten vid postkontor samt om postvägar under den svenska tiden.⁷ Även *August Nurm*⁸ och *Eerik Sell*⁹ har kort behandlat postsystemets uppkomst i Estland.

Matthes Schulten och inrättandet av postkontoret i Narva

Enligt drottning Christinas förmyndarregerings "Förordning om Post-Bådhen" av den 20 februari 1636, paragraf 15, skulle det i städerna i Finland och i Östersjöprovinserna

finnas läs- och skrivkunniga människor, som skulle kunna ta emot och skicka vidare insamlade brev.¹⁰ Genomförandet av denna bestämmelse dröjde i alla nämnda områden.

Den 1 februari 1638 meddelade rikskanslern Axel Oxenstierna riksrådet om att postutväxling med Finland via Åland till Åbo och därifrån vidare till Helsingfors skulle införas. På så sätt skulle man å ena sidan via havet kunna hålla kontakt med Reval och å andra sidan via landsvägar ha postgång till Viborg, Kexholm och Narva. Ansvarig för införandet av det nya postsystemet blev Olof Jönsson.¹¹ Men den 2 juni 1638 utfärdade förmyndarregeringen i drottning Christinas namn en fullmakt för en adelsman från Ingermanland, Bernhard Stein von Steinhäusen, att inrätta postväsendet i Finland. Han fick i uppdrag att anställa postförvaltare i städerna. Enligt fullmakten ingick Narva i detta nät av postvägar. Den 7 augusti 1638 utkom en speciell postrulla där lands- och postvägar från Stockholm via Åland och Finland till Narva hade blivit markerade och skildrade.

Väsentligt är att det i denna rulla uppräknas namn på postbönder på landsbygden och postförvaltare i städerna, bland annat "*Postverwalter Matthes Schulten*" i Narva. En månad senare, den 6 september, fick denna postväg sina första officiella brevtaxor.¹² I och med detta hade det statliga svenska postväsendet via Finland och Ingermanland kommit till Estlands område. I Livland fortsatte Jacob Beckers privata postsystem sin framgångsrika verksamhet. Alla postbönder och postförvaltare som tillhörde Stein von Steinhausens statliga postsystem fick 32 silverdaler som årslön. Postförvaltaren i Helsingfors var undantagen. Han fick 64 silverdaler i ersättning.¹³

I samband med dessa förändringar har man förmodligen samma sommar, 1638, från kansliets sida i Narvas guvernementsförvaltning, tillsammans med några andra tjänstemän, också anskaffat två postkurirer. Eftersom guvernören Mannersköld förmodligen inte hade någon aning om den startade postreformen, önskade han att kurirerna skulle fortsätta med sitt arbete.¹⁴

Man kan dock anta att det nya postsystemet i hela sitt omfång inte heller år 1638 började fungera. Man kan också förmoda att en del av dem i rullan nämnda postförvaltarna, bland annat *Mattes Schulten* (*Matthias Schuldt*) i Narva, aldrig började arbeta på sin post. Vad är det som ger anledning till att anta någonting sådant?

Teodor Holm var den förste som, 1906 och även senare, pekade på möjligheten att Matthias Schuldt aldrig blev postförvaltare i Narva. Han hänvisade nämligen till ett brev som finns i Riksarkivet i Stockholm och som är skrivet av drottning Christinas förmyndarregering till Ingermanlands guvernör Nils Assarsson Mannersköld den 27 september 1638. I detta brev får guvernören i uppdrag att istället för Matthias Schuldt, som utnämnts till postförvaltare i Narva och som hade av sagt sig posten, anställa en ny man.¹⁵ I originaltexten står det:

*Effter som her Gubernator Nilß Afseron att den förordnade Postförwaltren i Narffuen Matthias Schuldt, skall haffua samma sitt Embete resignerat och opsagdt /.../ Så på dhet samme Embete där i Narffuen ännu tilbörigen må bliffua bestält och iachttaget, ...*¹⁶

Trots sina misstankar nämnde Teodor Holm ändå Matthias Schulds namn i en lista¹⁷ över postförvaltare i Narva och därifrån har det spridits vidare till andra arbeten, vilka är skrivna av historiker i Estland.¹⁸ Men utgår man från 1638 års räkenskaper från generalguvernementsförvaltningen i Livland och Ingermanland, ser man att det inte finns en enda anteckning i dem som skulle syfta på Matthias Schuldt eller på postsystemet överhuvudtaget.¹⁹ Med tanke på hur pinsamt noggranna sådana räkenskaper var och att alla inkomster och utgifter räknades ihop när året var slut, så kan man med stor sannolikhet fastslå att Matthias Schuldt aldrig blev postförvaltare i Narva.

Till de hinder som förekom i samband med genomförandet av det nya postsystemet 1638 hör också ett postplakat vilket var publicerat av Livlands och Ingermanlands generalguvernör Bengt Oxenstierna den 18 mars 1639 i Riga och enligt vilket de tidigare bestämmelserna om införandet av post- och kurirsystemet ännu inte hade uppfyllts. Generalguvernören var övertygad om att "*Dagegen nicht weniger befindlich, das zu beforderung allgemeinen bestens ein recht beständige ordentliche bestell- und auffrichtung der Poste und Schusserey in diesem Lande hochnötig;...*". Vid sidan om olika regleringar, som handlade om innehållet i postarbetet skulle enligt plakatet också en ny huvudpostförvaltare anställas. Enligt generalguvernörens omdöme skulle han residera i Dorpat och vara ansvarig för området från Riga till Narva.²⁰

Vem var den förste postförvaltaren i Narva?

Som tidigare framhållits skickade drottning Christinas förmyndarregering den 27 september 1638 ett brev till Ingermanlands guvernör Nils Assarsson Mannersköld, där

Edict Orenstjern Freyherz zu Lckebholm vnd Soderbood/ Herr zu Kappin. Der Königl. Majest. vnd der Kron Schweden Raths Stallmeister/ vnd der Fürstenthumben Liess vnd Ingernmanland General Gouverneur.

Dies bleibet allen und jeden dieses Landes Eingesehen zu wissen. Nachdem die tägliche Erfahrung beweiset, das der vorhin im Lande publicirten Post- und Schicksordnung zu wieder allerbaldt dinstulieren Beschmer und Mißverständer, Insonderheit aber in Unterhaltung der Schicks Pferde große Ungelegenheit unter den Zuhörern ersichet: Dagegen nicht weniger beschuldig, das zu besserer Ordnung allgemeinen bestens ein recht beschändt ordentliche bestell und auffrichtung der Post- und Schicks in diesem Lande höchstnötig: Als hat man vorerz hier von auffgesetzte Ordinance auff neue fleißig berichet, dieselbe, so viel die nöthwendig abschaffung der bißher verpöbten vielfältigen incommoditäten und Wägen erfordert corrigiren und einern/ vnd zu männlichen Nachrichet folgender gestalt publiciren wollen.

1. Sollen auff den Straßen von Dörpt nach Niga, Arenal und Narve gewisse taugliche Postpferde in denen hieuten gesetzten Etadellen von den Einhabern derselben gehalten werden.

2. Zu besserer fertigung und unterhaltung dieser Post- und Schicksordnung sollen alle und jede Eingesehene von einem jeglichen revidiren Haden Jährlichen einen Thaler Schicks Kupfermünze oder 16. Rundstüd Silbermünze der Königl. RechenKammer und zwar zugleich bey einlieferung der Sease einsehbar außgeben und erzeigen.

3. Von diesen Schicksordern sollen dem Postkloster einer jeden Etadella für ein jedes Pferd Jährlichen 60. Thaler Schicks Kupfermünze oder 30. Thaler Silbermünze auß der Königl. RechenKammer richtig bezahlet werden.

4. Die Etadellen von Dörpt nach Niga, Arenal und Narve seind diese:

1. Nigen h. Jost Flemming	6
2. Walter Kubbos	4
3. Walter in h. Wrangels Krug	4
4. Hovels Krug S. Excell. h. ReichsCeml.	12
5. Dör den Winter bis zum freibarenen Dörpt.	
6. Wolmar h. ReichsCeml.	12
7. Zum Stallmeister h. ReichsCeml.	12
8. Brassei Fr. Alpendelichen Krug	12
9. GrafenKrug Ludwig Grafens	4
10. An die Fähr der Frau Sallmisen	1
11. Neuer Wägen h. ReichsCeml.	12
12. Niga allda auch 1. Pferde unterhalten werden sollen 12.	

5. In einer jeden Etadella von Dörpt nach Niga, Arenal und Narve sollen 1. Pferde gehalten werden.

6. Und solten Dörpt nach Niga und Narve eine ordinarie wöchentliche Post bestellet und dieselbe außserhalb der Zehnung ohne Entgelt frey beschicket werden.

7. Diese Post sei wöchentlich des Sonntags Nachmittags von Dörpt abreisen/ vnd des Freytags frühe zu Niga ankommen/ dr auff des folgenden Sonntags Nachmittags von dannen reutren/ vnd des Freytags frühe wieder zu Dörpt seyn.

8. Gleicher gestalt sei eine wöchentliche Post von der Narve allwege den neigstfolgenden Tag/ n. chdem der Bothe von Stockholm allda anlangt/ nach der Dörpt abreisen/ sich alln einen Tag außruhen/ vnd den andern wiederum nach der Narve begeben.

9. Alle und jede Briefse soll zu Dörpt bey dem alldar verordneten Postmeister/ zu Niga bey dem Schloßhoy/ zu Narve bey einem Ignatius genannt/ ein und abgegeben werden.

10. Von einem jeglichen Briefse der nicht mit einem gewissen Zeichen anmerket/ oder sonst in der Königl. RechenKammer signirt, sei ein jeder von Dörpt nach Niga oder Narve für 1. Bogen 1. Rundstüd oder Groschen/ für 1. ganzen Bogen 1. Rundstüd oder Groschen/ vnd alle fort proportionabilen dem Postmeister zu bezahlen schuldig seyn.

11. Außserhalb dieser Ordinarie Post sollen alle andere/ wie auch die Königl. Cuiren, so auffm Reich oder Teuffshand auch von mir oder sonst von den Herrn Gouverneuren und Stadthaltern extraordinarie abgefertiget/ dem Etadellmeister für einen Pferd vor je gleicher Meile 1. weißer Rundstüd oder 1. Groschen zu zahlen schuldig seyn.

12. Es solniemanden ohne einem/ der Herrn Gouverneuren oder Stadthaltern Därsich der Post jagde/ auch den erlaubt seyn/ wie auch alle auffm Reich oder Teuffshand ankommende Cuiren zuverderben bey den h. Gouverneuren oder Stadthaltern mit vorweisung ihrer Därsich anzuzeigen verpflichtet seyn sollen.

13. Auch solten höher willkürlicher Straffschick keiner vntersuchen eines Postpferdes weiter/ dann sich eine Post erstreckt/ zu gebrauchen/ wie dann auch die jenen/ welche vber gebühr ein Pferd verzeihen würden/ gehalten seyn nach mit Zahlung des Pferdes oder sonst an bißweie abgefastt werden sollen.

14. Es sei ein General Postmeister bestellet/ welcher ordinarie zu Dörpt wohnen/ vnd seiner Instruction zu seigt auff alles Postwesen/ wie auch allwege vnter seigt fleißig auff sich haben/ vnd die Verbrechen durch den Advocatum hiesi zur gebührenden Straffe vor Recht ziehen sol.

In Verthus habe ich diese mit eigener Hand und fürgeruestem Inseigel bekräftiget. Datum Niga den 18. März Anno 1639.

Bengt Oxfenstern.

Locus
Sigilli.

Postplakat utfärdat av Bengt Oxenstierna den 18 mars 1639.
Plakatet reglerar postgången mellan Riga, Tartu, Tallinn och Narva.
I texten är Ignat Simonsson omnämnd såsom postmästare i Narva.

han fick i uppdrag att fylla vakansen med någon frivillig, eller om en sådan inte fanns, själv förordna någon som skulle vara lämplig till postförvaltare. Årslön till denne ämbetsman skulle utgå med 50 silverdaler istället för som tidigare 32 och han skulle samtidigt vara fri från stadsborgarnas skatter och förpliktelser:

“... ty är vår villie och befalning, där någon icke godvilligen skulle sigh det vela opåлага, och I då opå eder Embetes vegnar förordne någon där till som bet. Postförvaltar dienst antager och förträder, den I och för sitt omak åhrligen Femtijo daler Svenskt Sölfuermynt utbaff den Statens anordningar giffua kunne, så och elliest låta niuta frihheet för all borgerlig besvär och tunga ...”

Guvernören fick också i uppdrag att anställa ytterligare en postbonde, som skulle ta hand om postväsendet mellan Narva och Nyeni (Nevanlinna).²¹ Det är att lägga märke till att både det brådiskande behovet av en ny postförvaltare och löneförhöjningen pekar på hur betydelsefull denna post var i knutpunkten av Ingermanlands, Estlands och Livlands postvägar. Enligt förmyndarregeringens förordning har Ingermanlands guvernör Nils Assarsson Mannersköld den 11 oktober, endast två veckor senare – med tanke på det kungliga brevets väg från Stockholm till Narva – förordnat Ignat Simonsson till stadens postförvaltare:

“... ty hafuer Jagh här medh och i detta breffs Krafft welat tillbetro och förordna, /.../, Ehrligh och

förståndig Ignatj Simonsson till samma Postmästare embete här i Narffven ...“.

Enligt det kungliga brevets befallning fick han 50 silverdaler i årslön, som betalades ut från Narvas proviantkammare. Lönen började räknas från den 1 september samma år. Guvernören befriade också postförvaltaren från alla skatteförpliktelser inför staden.²²

Av någon anledning informerade guvernören Mannersköld förmyndarregeringen om sitt beslut först den 1 december 1638. Han beskrev postens situation i Narva med följande ord:

*“Anlangande den Postmästaren Matthias Schuldt som här i Narffven antagen war och samma sin tjänst sedan resignerat haffver, Så är den icke någon borgare eller fast karll här i Narffwen uthan een löösdriffvare hvilken, när som Soldate värffningen här angick ställte sigh medh der under och folgte medh dem bortt, ty haffver jag förordnat een annan wiß karll i hans ställe igiän som är een Ryßetolck Ignatius Simonsson vedh namn, hvilcken fuller samma tjänst fliteliggen skall opachta att allt må haffva sin richtigheet, allenast E.K.M. allernädigast täckes låta tillsända migh den ordning som öfver samma Postwäsende är oprättad, på dett hwar och een må retta sigh derefter att rätta, och jag haffva derpå ett flitigt inseende att den i alla sijne Puncktar obrätzligen bliffver efterkommen”*²³

Viktigt i det här refererade brevet är guvernörens meddelande om att Matthias Schuldt dock varit i Narva för att bekanta sig med situationen och att han först efter det har tagit beslutet att avstå från posten. Lika viktigt är det faktum att Mannersköld bad om att den kungliga postordningen skulle skickas till honom. Detta visar att han själv ännu inte hade någon överblick av det införda postväsendet i landet.

Postmästarna i Narva

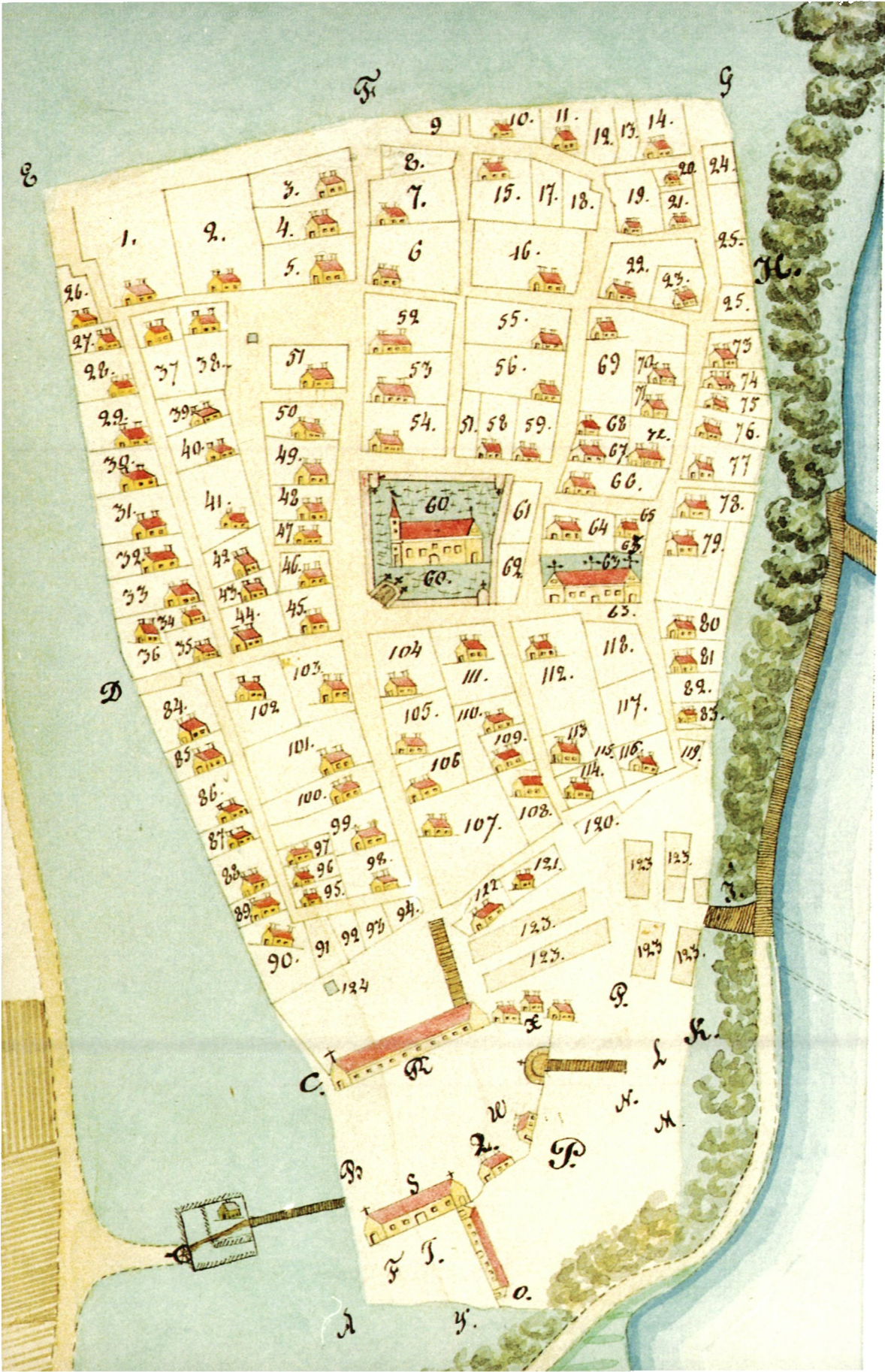
Ignat (Ignatj) Simonsson (Ignatj Tolken). Ignat Simonssons liv vet man inte så mycket om. 1634-1653 var han tolk i ryska på Narva slott.²⁴ Då var han alltså inte i stadens utan i kronans tjänst och hörde således till

det så kallade slottsfolket. Guvernören Mannersköld, som 1638 fick en reglering från Stockholm om att anställa en postförvaltare i Narva som man kunde lita på, hittade en passande kandidat från sin närmaste omgivning.

Ignat Simonsson hade i staden på Helsingforsgatans norra ända ett hus (1649-års stadsplan, fastighet nr. 26).²⁵ Tyvärr vet man inte när han förvärvade huset, men det är möjligt att detta hus var Narvas första postkontor. Enligt en källa från 1653 har Simonsson gift sig med änkan Ingebor Matzdotter (förekommer också Matthiasdotter, Matztochter), vars före detta man hade varit ölbryggare. I samband med giftermålet slutade Simonsson arbeta som tolk och blev medborgare i Narva (*“ich /.../ Bürger geworden ...”*) för att fortsätta brygga (*“... das Wenige Brauens wovon Ich mich und die meinigen Notturfftiger weise habe erhalten können ...”*) och sälja öl tillsammans med sin fru.

Den 23 juli 1653 förbjöd statsrådet Simonsson att brygga öl, men lämnade dock rättigheten att driva krogen kvar. Ignat Simonsson har vänt sig till rådet med begäran om att beslutet skulle ändras, men rådet stod vid sitt ord även på mötet den 22 augusti. Den före detta postförvaltaren dog förmodligen före augusti 1654, eftersom hans fru Ingebor kallar sig själv för Ignat Simonssons änka. I en senare begäran från änkan blir det uppenbart att Ignat Simonsson hade vänt sig till rådet även den 21 februari 1654. I samma brev förklarade frun att Ignat Simonsson hade bryggt öl redan under sin tid som postförvaltare för att höja sina inkomster, men att han som tolk med en årslön om 150 silverdaler inte hade behövt göra det.²⁶

Det finns sålunda inte i Livlands och Ingermanlands räkenskaper för år 1638 några anteckningar om Narvas postförvaltare. Därmed kan man dra slutsatser att man inte heller detta år hann betala ut lön till Ignat Simonsson. Han fick sin lön från och med år 1639. På så sätt är *“Postmestaren Ignat”* en av de tjänstemän i Narvas slott (*Narffwens Slotsfolck*) som har fått lön från den 1 januari 1639 till den 1 januari 1640. Enligt det kung-

Enligt förordningen bekräftar Ignat Simonsson, post-
beställning, när som på Anders Skult 7/3 d. 1639.
9 28 Mars 1639.

Vindt Simonsson
Anders Skult

Vindt Simonsson
Anders Skult

Enligt förordningen
Ignat Simonsson

506

Av Ignat Simonsson underskrivet kvitto av den 28 mars 1639, varmed han kvitterar postmästarlönen.

liga påbudet utgick årslönen med 50 silverdaler.²⁷ 1640 fick postförvaltaren Simonsson samma lön och enligt order av Livlands och Ingermanlands generalguvernör Bengt Oxenstierna tillkom sex tunnor råg och lika mycket annan spannmål till ett värde av 36 silverdaler. Med andra ord var hans lön 86 silverdaler.²⁸ 1641 års räkenskaper är inte bevarade, men kvitton som finns bland Ingermanlands proviantkammarers räkenskaper för år 1642 visar att verksamheten vid Narvas postkontor fortfarande har någonting med Ignat Simonssons namn att göra och att hans förmåner är desamma som året innan.²⁹

Från 1643 till 1645 saknas både Livlands

och Ingermanlands räkenskaper och Narvas proviantkammarers räkningar. Men under dessa år skedde ett byte av postförvaltare i Narva.

Enligt 1645 års Narvas mantalslängd för 1645 har bland stadsfolk, som var i kronans (*Chronenes Bestellingh personen*) tjänst också Postförvaltaren Anders Skult (Andreas Schultz) och strax efter honom tolken Ignati blivit nämnda.³⁰

Därmed kan den sistnämndes namn inte längre förknippas med postmästarämbetet. Andreas Schultzs arbete som postförvaltare varade inte heller särskilt länge. Det står i tyska församlingens kyrkobok att han blev begravd den 30 januari 1646.³¹ Tyvärr finns det inga mera ingående arkivkällor bevarade om Schultz.

Bland 1646 års räkningar i proviantkammaren finns det ett kvitto över 8 1/2 koppar-daler eller 3:12 4/5 silverdaler, som enligt

Stadsplan över Narva 1649.

Tomten nr. 26 tillhörde Ignat Simonsson och tomten nr. 86 var i Gunnar Nilsson Wäldts ägo.

19 $\frac{1}{2}$ D. O. M.
3 t₊ Sing.
3 t₊ Rem.

Spännbomlär. Nylton lärer 10 för Volk. m. 05
 för 10 Spännb. Spännb. 1055 bekommit 05 för 1055
 Quittrow, Datum ut supra. *Spännb. Nylton*

POSTRYTTAREN 2000

gistrat har han oftast blivit nämnd just i samband med lantmättningsarbeten. Gunnar Nilsson Wäldt var gift med Catharina Hårdh.³⁶ Han ägde ett hus på Helsingforsgatan, vid gatans ände invid slottet (1649 års stadsplan, fastighet nr. 86 och motsvarande plan 1684, fastighet nr. III).³⁷

Man kan anta att Narvas postkontor låg i detta hus under hans tid. Det är oklart när postmästaren dog. Enligt Bleyer har Nilsson dött eller tagit avsked från sin tjänst den 9 december 1691,³⁸ men förmodligen är detta datum alltför tidigt. Av 1691 års rådsprotokolls register framgår inte att han skulle vara död vid denna tidpunkt. 1694 och 1695 omtalas emellertid hans hustru som postmästaränka.³⁹ I slutet av 1695 framgår av handlingar att Narvas nye postförvaltare heter Lorentz Gröönberg. Tyvärr är kyrkoböckerna från den svenska församlingen i Narva, där också den nye postförvaltaren från Sverige förmodligen var medlem, inte bevarade.

Narvas postkontor och postvägarna

Narvas lämpliga läge vid förbindelsevägarna, såväl inom landet som förbindelserna med Ryssland, påverkade väsentligt postkontorets verksamhet. Det statliga postväsendet hade inte i första hand med privatbrev att göra, utan med statlig korrespondens på alla nivåer. I instruktioner till alla generalguvernörer i Östersjöprovinserna står det som regel att dessa vid sidan av andra uppdrag också skall övervaka postväsendet. Generalguvernören var tvungen att noga följa händelserna i sin provins och dess grannskap, särskilt i Ryssland. Han hade skyldighet att regelbundet sända rapporter till Kungl. majestät, till olika myndigheter i Stockholm och till sina grannguvernörer. Därför var en regelbunden och obehindrad postgång viktig. Även om generalguvernören inte hade någonting väsentligt att meddela fick han sända rapporter till huvudstaden, åtminstone varannan vecka.⁴⁰

Men generalguvernementsregeringen var inte den enda statliga institutionen som i sitt arbete behövde en obehindrad post-

gång. Man får även tänka på att under dessa år deltog Sverige i trettioåriga kriget i Tyskland, varför stora arméfördelningar var i rörelse i Östersjöprovinserna. Redan omplaceringen av trupper från Finland över Estland och Livland till Tyskland medförde en ökad korrespondens. Den statliga eller kungliga brevväxlingen hade i jämförelse med privatbrev en garanterad reguljär och oantastlig postgång. Philip v. Krusenstiern har till exempel i ett av sina memoranda till regeringen klagat över ryssarnas vana att läsa igenom alla affärsbrev på väg till Moskva. För att undvika detta rekommenderade v. Krusenstiern att handelsmän skulle sända sin korrespondens tillsammans med statliga brev via den svenske residenten i Moskva.⁴¹ Samtidigt möjliggjorde det statliga postväsendet generalguvernörerna att kontrollera och även censurera brev som sändes via postkontor.

Genom statliga postvägar var Narva förknäppt genom Finland med Stockholm, över Dorpat med Riga, över Wesenberg med Reval och över gränsen med vissa städer i Ryssland. Därutöver förekom lokala postvägar i det egna – Ingermanlands – generalguvernement. Det har även förekommit postförbindelser över havet. I Ingermanland fanns det, förutom i Narva, postmästare också i Nyens och Kexholms län. De sistnämnda fick 32 silverdaler i årslön. På landsvägarna mellan Narva och Nyen var åtminstone en postbonde anställd. Mellan Nyen och Kexholm fanns det fyra, samt mellan Kexholm och Viborg tre. För postresor till Moskva hade Narvas slott anställt två postkurirer, vilka båda fick 90 silverdaler var i årslön. På landsvägarna rörde sig postbud och postryttare med reguljär post och extrapost. För den reguljära posten (så kallad veckopost – *ordinari, ordinari wochentliche Post*) var det fastställda veckodagar när den anlände till Narva och när den efter sorteringen fortsatte till nästa postkontor. På så sätt garanterade man postens ankomst till destinationsorten i rätt tid.

Enligt Livlands och Ingermanlands generalguvernör Bengt Oxenstiernas postplakat av den 18 mars 1639 skulle posten från Dor-

pat till Riga och tillbaka sändas iväg varje söndagseftermiddag och vara framme tidigt på fredag morgon nästa vecka. På samma sätt skulle posten från Narva en dag efter ankomsten från Stockholm sändas vidare till Dorpat och dagen därpå därifrån tillbaka till Narva. Posten blev mottagen av postförvaltaren i Dorpat, av slottsfogden i Riga och personligen av nämnde *Ignatius* i Narva.

Också brevtaxorna var fixerade. För ett brev på en foliosida som skickades från Dorpat till Narva eller Riga (ifall det varken fanns generalguvernörens eller kansliets speciella anteckning på) fick man till postmästaren betala 1 silveröre. Två foliesidor kostade 2 öre, fyra foliesidor 4 öre etc.

Den statliga posten hade också övervakning över korrespondenter eftersom man var tvungen att ha generalguvernörens eller viceföreståndarens tillstånd eller pass för att kunna använda posttjänster. Även extra ordinarie postkurirer var tvungna att ha ett speciellt pass för att kunna bevisa sin fullmakt.

Längs postvägen mellan Dorpat och Narva skulle det enligt föreskrifterna finnas fem vaktposter för hästbyte. Mellan Dorpat och Riga fanns det elva och mellan Dorpat och Reval två vaktposter. Gårdsägare, som ansvarade för sådana vaktposter, fick även ta hand om två hästar. För en häst fick de 60 koppardaler per år. Men för underhållet av postvägarna fick alla godsägare för varje haketal betala 1 koppardaler per år.⁴²

1639 års postplakats brevtaxor visar hur billig posten var inom provinsens gränser. Men ju längre avståndet blev desto högre blev också brevtaxan. Enligt 1638 års postplakat av den 6 september skulle ett brev från Stockholm till Narva kosta 14 öre. Samma brevtaxa gällde även 1643. Ett brev från Stockholm till Reval kostade 12 öre, till Pernau 14 öre och till Dorpat 16 öre.⁴³

Livlands och Ingermanlands generalguvernörs postplakat av den 18 mars 1639 ger ingen direkt information om verksamheten vid Narvas postkontor. I detta plakat hade man utgått från det postsystem som Jacob Becker hade startat och som inte hade någonting med Narva att göra.

Att det förekom problem i Narvas postsystem kan man se i ett brev som Ingermanlands landshövding Hans Drake skickade till Livlands generalguvernör Gabriel Oxenstierna i Riga den 2 februari 1647. Narvas postkontor hade skickat den reguljära posten till Wesenberg på måndagar, vilket inte motsvarade föreskrifterna i Livlands postsystem. Enligt reglerna skulle posten till Wesenberg skickas iväg på tisdag morgon och vara framme på onsdag samtidigt med posten från Dorpat och Reval. Tillbaka till Narva skulle posten skickas på torsdag kväll.

Enligt Drakes rapport har bestämmelsen från Riga att posten skulle vara framme i Rakvere i rätt tid blivit uppfylld. Av brevet framgår också att posten från Stockholm brukade vara framme i Narva på fredag kväll och att den inte skickades vidare förrän tisdag morgon. Men posten från Riga skickades från Narva vidare till Stockholm på torsdag morgon klockan nio. När posten från Riga var försenad och var framme vid stadsportarna vid stängningstid på torsdag kväll skickades den vidare först en vecka senare. Därför menade Drake att breven från Riga skulle skickas vidare till Stockholm på fredagarna.⁴⁴ Över denna postgång hade redan tidigare också Ingermanlands guvernör Mannersköld klagat i ett brev till förmyndarregeringen den 23 april 1641⁴⁵ och mer än tio år senare, den 1 augusti 1653, skickade Ph. v. Krusenstiern ett brev i ärendet till drottning Christina.⁴⁶

I samband med Hans Drakes brev är det intressant att notera att Narvas postkontor fortsatte sin verksamhet under Rigas förvaltning även efter 1642, när Ingermanland efter separeringen från Livland blev ett självständigt generalguvernement. Att Narvas postmästare löd under Riga kan man se även i andra källor. I princip blev Jacob Becker 1645 huvudpostförvaltare i Riga och var ansvarig för området från Danzig till Narva.⁴⁷ Beckers fullmakter har senare blivit bekräftade.⁴⁸

Landshövding Hans Drakes brev till generalguvernören Bengt Oxenstierna av den 2 februari 1647, som behandlar problem med postgången till och från Narva.

vn dē al gemeine außzgaben.

A^o 1652. im nachfolgende Expensen und außzgaben, was E. E. Rathschafft und ordnung außzgegeben und für Stadt's Notdurfft anzuwenden sein solch.

Vor solch außzu Rathschafft, die Jahr vorbrant, ist bezahlet in hundertfünfundachtzig Gulden.	2:-
Im Jahr der Jarzial vor neun Briefen	2:-
Im Mannschafft zu Jünger, Ordner	3:-
Einem Submann für 2 Briefen nach Löffland	2:-
Vor einem Brief über Land von Jünger	3:-
Im Submann zu dem Land Notarij bezahlet	5:-
Ein 2. Brief, so auf Kundtschaft im außzgeant	1:-
Vor ein Brief, da die E. E. Rathschafft ordnung ist außgemacht	6:-
Vor Joh. Vnderdinner im Alndt, so E. E. Rathschafft vorerfret, bezahlet	58: 14.
Vor 3. E. E. Mannen außzgeant	8:-
Vor ein Brief über Land nach Jünger	1: 16.
Im 2. Brief, so 2. Briefe Jünger	20:-
Vor ein Brief vor ein Brief an Jünger	1:-
Vor ein Jünger so Christen Mannschafft vorerfret	8:-
Im Jünger E. E. Mannen so die Jünger vor der Jünger außzgeant	28:-
Al. Christiano Küniger von E. E. Rathschafft vorerfret, was er in der Jünger vorerfret	66:-
Christen Mannschafft zu ein vor Jünger	12:-
Vor ein Mann so Jünger so E. E. Rathschafft vorerfret	12:-
Einem Mann außz Löffland in der Jünger Mannschafft Jünger, was für Nacht abgebrant, und E. E. Rathschafft zu ein Jünger außbauung vorerfret	20:-
Im Jünger so E. E. Rathschafft: Jünger nach der Jünger gefürcht, auf die Jünger	2: 16.
Im Jünger so Jünger so Jünger abgebrant, Jünger Jünger außgemacht, vorerfret	5:-
Jünger Vnderdinner zu 1. Jünger und 1. Jünger	15:-
Im Jünger Jünger bezahlet, was er zu Jünger, Jünger man, was Jünger, so Jünger auf die Jünger an die Jünger soll arbeits	10: 12 1/2.
Vor ein Jünger Jünger Jünger, vor ein Jünger Jünger	4: 16.
Im Jünger Jünger Jünger Jünger vor Jünger bezahlet	32:-

Suma Lateris 285: 28 1/2.

Som redan sagts skulle det enligt postplakatet av den 18 mars 1639 finnas två hästar för användning vid Narvas postkontor. 1647 års utbetalningar från Narvas proviantkammare visar att postmästare Gunnar Nilsson enligt tidigare överenskommelser har fått 42 silverdaler och 16 öre per halvår för uppehälle till två postryttare från Narva till Großack och Wesenberg. På samma sätt har man betalat för uppehälle av en postryttare till Narvas borgare Jürgen Leßl.⁴⁹

En intressant händelse i Narvas postkontors historia är också att Narvas kommandant Hans Hempting den 21 november 1647 har betalat respengar (6 silverdaler och 6 öre) till postmästaren Gunnar Nilsson för en resa till Nyen, för att han skulle ta hand om postsystemet där. Men samtidigt har man nämnt någon Michell Samuelsson som postmästare i Nyen.⁵⁰

Sammanfattning

Trots de nya fakta som framkommit i denna artikel vet man fortfarande relativt lite om de första åren vid Narvas postkontor och om postväsendet i Estland och Ingermanland överhuvudtaget under denna tid. För att reda ut den tidiga posthistorien måste man först och främst tränga sig ned i djupet av arkivkällor. Eftersom de posthistoriska källorna är utspridda är det klokt att utgå från utredningar av enstaka postkontor och postmästare. Med hjälp av detta material kan man senare skapa en ny helhetsbild.

Man kan nog påstå att det statliga postväsendet kom till det område som utgör dagens Estland tillsammans med inrättandet av Narvas postkontor. Stadens första postmästare, som fick lön från staten var Ignat Simonsson (1638-1642 ...). Efter honom kom Andreas Schultz (... 1645-1646). Narvas tredje postmästare Gunnar Nilsson Wäldt (1646-1691/92-?) arbetade längst på denna post.

Utdrag ur Rådets i Narva räkenskapsbok för 1652. Den sista raden anger att postmästaren Gunnar Nilsson Wäldt erhållit 32 silverdaler i lön för de tre senaste åren.

Noter

- 1 Denna artikel har kortfattat publicerats på estniska: Enn Küng, Riikliku postikorralduse algus Narvas ja postkonori töö aastatel 1638-1656 (A, Küng, Eesti post, 80, s. 9-20) Tartu 1998; Den har också blivit refererad: Enn Küng, Svenskt postväsen i Narva från år 1638 (*Filatelisten*, nr. 1 1999, s. 27-28).
- 2 Julius Bleyer, Postiajaloolisi katkeid Rootsi ajastust, seoses Eesti- ja Liivimaaga (Eesti-Rootsi Posti juubeli album 1636-1939, s. 29-74), Tallinn 1936. J. Bleyer har också skrivit kortfattade översikter över postens historia i Estland. Se t.ex.: Julius Bleyer, Postgeschichte von Estland. Versuch einer kurzgefassten Darstellung (*Eesti Filatelist*, 27, s. 140-152), Stockholm 1981.
- 3 Teodor Holm, Sveriges allmänna postväsen: ett försök till svensk posthistoria, 1-5. Stockholm 1906-1929.
- 4 Suomen postilaitoksen historia 1638-1938. Helsinki 1938, s. 33 ff.
- 5 Georg Jensch, Das Postwesen in Livland zur Schwedenzeit. Sonderdruck aus den Sitzungsberichten der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga a. d. Jahren 1932-1933, s. 1-9.
- 6 Pärsla PETERSONE, Entstehung und Modernisierung der Post- und Verkehrsverbindungen im Baltikum im 17. Jahrhundert. (*Liber Annalis Instituti Baltici. Acta Baltica*, XXXV. 1997, s. 199-218). Koningstein im Taunus 1997.
- 7 Viktiga artiklar är: Elmar Ojaste, Jacob Becker och hans "Postordnung" A. D. 1632. (*Eesti Filatelist*, 30, s. 53-62) Stockholm 1984; Elmar Ojaste, Svenska brevtaxor i Estland 1632-1710 (*Eesti Filatelist*, 30, s. 63-82) Stockholm 1984; Elmar Ojaste, Rakvere – Postiajalooline ülevaade aastani 1944 (*Eesti Filatelist*, 31, s. 139-180) Stockholm 1987; Elmar Ojaste, Tallinna ja Narva postkontorid 350 aastat (*Eesti Filatelist*, 32, s. 31-40) Stockholm 1988.
- 8 August Nurm, Postisarvest kineskoobini. Sidevahendite arengust Eestis, s. 9-14. Tallinn 1968.

- 9 Erik Selli, Postijaamad riigi ja reisija teenistuses, s. 19-21. Tallinn 1976.
- 10 Bleyer, Postiajaloolisi katkeid, s. 36.
- 11 Svenska riksrådets protokoll, VII (1637-1639), s. 150. Stockholm 1895.
- 12 Holm, Sveriges allmänna postväsen, I. (1620-1642), s. 152. Stockholm 1906; Bleyer, Postiajaloolisi katkeid, s. 37-39; Bleyer, Postgeschichte von Estland, s. 145; Ojaste, Svenska brevtaxor, s. 63-64; Ojaste, Tallinna ja Narva postkontorid 350 aastat, s. 31.
- 13 Holm, Sveriges allmänna postväsen, I (1620-1642), s. 145. Stockholm 1906; Suomen postilaotoksen historia 1638-1938, s. 54-55.
- 14 Svenska Riksarkivet (RA), Livonica II, vol. 196 (guvernör Nils Assarsson Mannersköld till drottning Christinas förmyndarregering från Narva den 10 juli 1638).
- 15 Holm, Sveriges allmänna postväsen, I (1620-1642), s. 145. Stockholm 1906; 3 (1663-1676), s. 263. Stockholm 1909.
- 16 RA, riksregistraturet, 27 september 1638.
- 17 Holm, Sveriges allmänna postväsen, 3 (1663-1676), s. 263. Stockholm 1909.
- 18 Bleyer, Postiajaloolisi katkeid, s. 45; Ojaste, Tallinna ja Narva postkontorid 350 aastat, s. 31.
- 19 Eesti Ajalooarhiiv (EAA), f. 278, n. 1, s. XXII-7.
- 20 EAA, f. 278, n. 1, s. XXII-61, l. 92v-93. Till samma postplakat syftar också Georg Jensch. Enligt honom kom detta ut den 2 i stället för 18 mars 1638. Detta plakat gav honom anledning att tro att det Svenska postväsendet i Livland fick sin början år 1639; Jensch, Das Postwesen in Livland, s. 2-3.
- 21 RA, riksregistraturet, 27 september 1638.
- 22 RA, Livonica II, vol. 363 (*Beställning för Ignat Simonsson att vara Postförvaltaren i Narffjen*).
- 23 RA, Livonica II, vol. 196.
- 24 Kari Tarkiainen, Rysstolkarna som yrkeskår 1595-1661 (*Svensk Historisk tidskrift*, s. 501) Stockholm 1972.
- 25 Sten Karling, Narva: Eine baugeschichtliche Untersuchung, Beilage I. Tartu 1936.
- 26 EAA, f. 1646, n. 2, s. 278, l. 68-77v. (Ignatj Simonssons och Ingebor Matzdotters brev till Narvas råd).
- 27 EAA, f. 278, n. 1., s. XXII-8. Att Ignatj Simonsson har fått sin lön bevisar också kvitton som han själv har undertecknat och som finns bland proviantkammarens räkenskaper i Ingermanland: EAA, f. 278, n. 1., s. XXIV-80, l. 508, 551.
- 28 EAA, f. 278, n. 1., s. XXII-10, l. 101; XXII-111. 89.
- 29 EAA, f. 278, n. 1., s. XXII-82, l. 21, 88.
- 30 Härmed tackar författaren Dirk Erpenbeck som har skickat ett speciellt utdrag ur Finska Riksarkivets material.
- 31 EAA, f. 4380, n. 1, s. 1, l. 12.
- 32 EAA, f. 278, n. 1, s. XXIV-83, 108.
- 33 EAA, f. 278, n. 1, s. XXIV-83, l. 667-669. Enligt källorna har också G. Nilsson sysslat med ölbryggeri, som på 1600-talet räknades som extratjänst när det gällde statsämbetsmän.
- 34 Ibid, l. 140. Från och med 1647 har Ignat Simonsson ånyo fått lön som tolk i ryska: Samas, I. 694-697.
- 35 Karling, Narva, s. 84-85.
- 36 Vid lösningen av ett tomtgräl presenterade Catharina Hårdh sig själv som den före detta postmästarens änka. Se närmare: EAA, f. 1646, n. 2, s. 651.
- 37 Karling, Narva, Beilage I. & II.
- 38 Bleyer, Postiajaloolisi katkeid, s. 45.
- 39 Se fotnot nr. 28.
- 40 Se närmare till Ingermanlands generalguvernörer Erik Gyllenstierna den 20 juli 1642 (nr. 27 och 32), Carl Mörner den 17 december 1645 (nr. 26 och 31) och Gustav E. Horn i augusti 1654 (nr. 24 och 30) givna instruktioner (RA, Livonica II, vol. 628). Likadana förpliktelser gällde för Estlands guvernör och Livlands generalguvernör.

- 41 Benigna von Krusenstjern, Philip Crusius von Krusenstjern (1597-1676): Sein Wirken in Livland als Rußlandkenner, Diplomat und Landespolitiker (Wissenschaftliche Beiträge zur Geschichte und Landeskunde Ostmitteleuropas. Im Auftrage des Johann-Gottfried-Herder-Instituts, hg. von Hans-Jürgen Karp, Nr. 102, s. 36), Marburg/Lahn 1976.
- 42 EAA, f. 278, n. 1, s. XXII-61, l. 92p-93.
- 43 Ojaste, Svenska brevtaxor, s. 64-65. I samma artikel publicerar E. Ojaste brevtaxor som började gälla 1692 och som i jämförelse med tidigare priser var lägre: s. 66-81.
- 44 EAA, f. 278, n. 1, s. XIX-62, l. 1.
- 45 RA, Livonica II, vol. 196.
- 46 RA, Livonica II, vol. 649.
- 47 Ojaste, Jacob Becker. s. 58.
- 48 Så fick J. Becker 1662 "... för Påstwäsendet emellan Lijf- och Finland efter Kongl. Fullmecht d. 28. Jan. 1648 " 3,675:- silverdaler: RA, Livonica II, vol. 627.
- 49 EAA, f. 278, n. 1, s. XXIV-83, l. 155, 196, 197.
- 50 EAA, f. 278, n. 1, s. XXIV-83, l. 194, 1217-1219.